

Publishing, 2011. – 262 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mgimo.ru/upload/iblock/fb6/fb6c3fe6f5f8dc43cb164183adcaa677.pdf>. – Дата доступу: 24.10.2020.

11. Народні прислів'я та приказки / упоряд., передмова М. К. Дмитренко. – К.: Ред. часопису «Народознавство», 1999. – 180 с.

The article is devoted to the study and comparison of the nature of ideas about family relationships (between parents and children in the first place) in the traditional family (in East Slavic and Arab cultures). Based on the analysis of the representations reproduced in the proverbs, an attempt is made to compare the nature of the significance ratio of such axiologists as “having many children / childlessness”, “blood ties / foster parenting”, “brotherhood / sisterhood” in each of the cultures. It is proved that the model of the ideal family in both cultures involves the focus on the values of “respect”, “gratitude”, “mutual assistance”.

Keywords: proverbs, axiologem, parents, children, value, anti-value.

УДК 81'25:811.161.2:81'373.7

А. В. Зеніна

ОРИГІНАЛЬНІСТЬ ХУДОЖНЬОГО УКРАЇНОМОВНОГО ПЕРЕКЛАДУ ПОВІСТІ-КАЗКИ К. ГРЕХЕМА «ВІТЕР У ВЕРБОЛОЗІ»: ФРАЗЕОЛОГІЧНИЙ РІВЕНЬ

У статті проаналізовано чинники, що впливають на процес художнього перекладу; виділено ознаки анімалістичної повісті-казки. На прикладі україномовного перекладу твору «Вітер у верболозі» К. Грехема розкрито вплив жанру на вибір перекладачем художньо-мовних засобів; розмежовано типи і функції фразеологізмів; прокоментовано лінгвокультурне навантаження назви тексту мовою перекладу.

Ключові слова: анімалістична казка, мова перекладу, повість-казка, фразеологічна одиниця, художній переклад, цінність перекладу.

Плідною формою контактування двох культур постає переклад. І, якщо його мета виходить за межі простого інформування реципієнта про факти, події, то наразі має місце проблематика художнього перекладу. Його специфіка, перш за все, зумовлена призначенням тексту-оригіналу і в загальному плані сформульована В. Н. Комісаровим – вона полягає у «художньо-естетичному впливові на читача» [1, с. 250]. Від того, яким шляхом піде перекладач задля досягнення цієї стратегічної мети, залежатиме кінцевий результат – художній текст мовою перекладу, який має сприйматися як оригінальний. На наше переконання, вибір відповідних мовних ресурсів при перекладі певною мірою продиктований і жанром твору, особливо це стосується доречності появи в його тканині розсипів фразеологічних одиниць. Поставлена проблема набуває **актуальності** під час аналізу україномовного перекладу повісті-казки К. Грехема «Вітер у верболозі», здійсненого В. Вишневим.

Варто зупинитися на ступені опрацювання обраного напряму дослідження в сучасній лінгвістиці. Біля витоків української перекладацької традиції ХХ ст. стоїть постать М. Т. Рильського. Митець відстоював право на життя «смілих», а не «рабських» перекладів і вважав, що «переклад художньої літератури тільки тоді здійснює свою функцію, коли це переклад творчий, коли він доходить до читача, коли він є фактом рідної літератури» [2, с. 59]. Принципам художнього перекладу як високого мистецтва присвячена однойменна книга К. І. Чуковського, яка не втратила своєї значущості й нині. Питання загальної проблематики теорії перекладу загалом і художнього зокрема

піднімаються в працях В. В. Коптілова та В. Н. Комісарова. Знаний спеціаліст у сфері художнього перекладу Г. Р. Гачечиладзе розглядає цей подвійний процес у контексті літературних взаємозв'язків.

Сучасні студії сфокусовані на вивченні художнього перекладу як різновиду міжкультурної комунікації (Ю. Л. Оболенська, Р. Р. Чайковський). Об'єкт нашого дослідження досі залишається маловивченим. Н. М. Демурова та Е. Л. Ананьян розглядають жанрові особливості твору К. Грехема і специфіку його мовного матеріалу.

Мета пропонованої статті полягає у встановленні ознак оригінальності художнього україномовного перекладу повісті-казки К. Грехема «Вітер у верболозі», зокрема на фразеологічному рівні. Досягненню поставленої мети передувало вирішення наступних завдань: 1) проаналізувати фактори, що впливають на процес перекладу; 2) виділити ознаки анімалістичної повісті-казки на прикладі твору К. Грехема; 3) прокоментувати лінгвокультурне навантаження назви аналізованого тексту; 4) покласифікувати фразеологічні одиниці в його мовній тканині, наголосивши на виконуваних ними функціях.

Процес встановлення відношень еквівалентності між оригіналом і перекладом повсякчас залежить від низки чинників, які можна звести до трьох груп: а) особливості і характер тексту, який перекладається; б) умови здійснення процесу перекладу; в) характеристика його учасників, тобто джерела, перекладача і рецептора [3]. Для наближення до вітчизняного реципієнта мовної самобутності й художнього світу повісті-казки «Вітер у верболозі» К. Грехема («The Wind in The Willows» by Kenneth Grahame) наріжним є саме перший з них.

Коли мова йде про переклад власне художнього тексту, протиставляються, з одного боку, комунікативна функція мови (відповідає інформативному, або прагматичному, перекладу) та емоційна й естетична як домінуючі для художнього перекладу, з іншого. Очевидно, що для досягнення певного рівня емпатії до подій вигаданого світу анімалістичної казки з її надреальними персонажами-тваринами, які живуть повноцінним життям, було б недостатньо тільки передати інформаційний зміст тексту-оригіналу. Тому про високі літературні якості тексту перекладу, яким ми користуємося, говоримо в розрізі поняття *цінності* перекладу на протигагу загальноприйнятій еквівалентності (курсив – наш) [3, с. 174].

Літературна (анімалістична) казка в англійській традиції спирається на такі жанри, як байка і притча, однак ключову роль в ній відведено персонажам-тваринам. Останні, хоча і діють в природному для них середовищі, по суті, є людьми, наділеними всіма антропоморфними рисами – дружба, турбота, доброта, взаємодопомога, бажання приносити радість, прагнення жити в гармонії з довкіллям. Водночас вигаданий письменником казковий світ, який крутиться навколо Високого берега з його «бережанами», занадто нагадує сучасні авторіві реалії суспільного життя – він тонко іронізує над вадами капіталістичного суспільства межі XIX–XX ст. Усе це доводить той факт, що літературна казка несе на собі «відбиток особистості автора» (за [4, с. 136]). Дійсно, виконуючи обов'язки банківського службовця, К. Грехем був свідком проявів людської стягання, агресії, свавілля, які, на його думку, не могли залишитися непокараними.

Принагідно зауважимо, що в критичних і наукових джерелах можна зустріти хитання щодо визначення жанрової належності твору – казка, повість-казка / казкова повість, повість і навіть роман (див. розвідку І. В. Віхреєвої про історію екранізацій і театральних постанов досліджуваного твору). Градація наведених жанрів заснована, перш за все, на примноженні в них нарративної природи. Сказати про твір К. Грехема, що це «казка» у сенсі «літературна», – недостатньо. Водночас у повісті чи романі зазвичай діють люди на тлі історичних або соціально вагомих обставин; це великий за обсягом твір.

У системі оповідної прози «Вітер у верболозі» найбільш чітко відповідає повісті-казці – такому синтетичному жанровому різновиду, де фантастичні світи, події та герої

одночасно відображають особливості та правила світу реального; епічність її виражена більшою мірою.

Утім, написання твору було продиктоване життєвими потребами автора. Протягом кількох років він писав казки для свого єдиного сина Алістера, які згодом сформували цикл історій про п'ятьох мешканців околиць верболозу: Крота, Водяного Щура, Жабу, Борсука і Видру. Так само і розповідь ведеться неквапливо – читачеві відкривається розлога панорама життя річкових тварин, буття яких протікає від весни до весни, які мають свої забобони, як от: *Кріт добре знав – серед звірят не заведено теревенити про всякі лиха, що можуть спіткати їх, ба навіть згадувати про це. Тому перевів розмову на інше* [5], кожен наділений унікальним характером і зрештою отримує від життя мудрі уроки. Зокрема прототипом для образу пана Жаби (в перекладі А. Сагана – Жабс або містер Тоуд – в російськомовних перекладах при відтворенні даного антропоніму використано спосіб транскрибування, де в англ. *toad* – жаба) став сам син К. Грехема, який ріс екзальтованою, дуже нервовою дитиною.

І. П. Токмакова, відома перекладачка повісті-казки російською мовою, робить слушні зауваги щодо жанру твору, які, безперечно, відбилися на виборі мовних засобів при перекладі: «Книга наповнена усілякими подіями і пригодами, але основне її тло – тонка лірична поезія, що просякає всю розповідь...; це схоже на поезію в прозі» [6, с. 270]. Поезія і музика – ці два лейтмотиви, що забезпечують постійний «поетичний підйом» твору. Ось читаємо: *Вони звернули з бистрини до тихої заводі, схожої на маленьке озерце. Зелені береги полого спустилися до води. Брунатне коріння дерев таємниче звивалося під безмовною водною гладінню. А трохи далі, за уступом греблі, де вирувало сріблястоїм безладдям і де пліч-о-пліч із сірою громадою млина невтомно плюскало млинове колесо, простір повнився приглушенням, заспокоїливим гомоном, в одноманітність якого, однак, раз у раз вліталися якісь чисті бадьорі звуки. Від захвату Кріт аж сплеснув передніми лапками й видихнув: – Оце так-так! Оце ну!* (тут і далі цит. за [5]). Жодного слова не можна вилучити із цієї мальовничої одухотвореної картини.

Переклад І. Токмакової був готовий рівно через вісімдесят років після першодруку книги в Англії у 1908 році. Водночас не менш цінний україномовний переклад В'ячеслава Вишневого з'явився у видавництві «Молодь» ще у 1985 році. Він переконує своєю емоційністю, самобутністю, умілою передачею побутових реалій головних героїв. Сучасному читачеві відомий ще один вітчизняний переклад А. Сагана під назвою «Вітер у вербах» (2008), де діють Кріт, Ондатр (саме у формі чоловічого роду), Видра, Борсук і Жабс. Однак перший традиційно оцінюється як більш вдалий і посправжньому домашній.

Спершу розглянемо лінгвокультурне навантаження назви, яку запропонував В'ячеслав Вишневий. Перекладач не обмежився використанням звичного найменування – *верба* (у *вербах*), хоча воно активно зустрічається в тексті перекладу, а В. В. Жайворонок кваліфікує його як знак української етнокультури. Верба супроводжує людину весь життєвий цикл, є найпершим свідком її діяльності і стосунків. Як життєздатна рослина, верба вказувала людині, де копати криницю: «Там криниця, де вербиця» (вона також була дороговказом для подорожнього, де можна попити води самому і напоїти коня чи волів) [7, с. 72]. Із вербою пов'язані народні повір'я, свята (зелені свята, Вербна неділя), про неї створено чимало зразків малих фольклорних форм.

Натомість номінацію *верболіз* із подібним значення – «високий кущ або невелике дерево з довгими блискучими гілками і вузьким листям, що росте звичайно у вологих місцях» [7, с. 75] вжито із сукупною семантикою й опоетизовано в народній творчості. Автору, як і перекладачеві, очевидно, близький хронотоп річки, оповитої густим верболозом, крізь листя якого шумить вітер, особливо навесні, коли природа тільки прокидається, тому життя щоразу починається з початку: *На білій прибережній вербі сиділа*

ластівка. Він побачив, як біля неї сіла ще одна, а тоді друга... Пташки неспокійно заметушилися на гілці, защебетали неголосно, але завзято;

Посеред самого плеса, мов у розкритих обіймах греблі, в миготливому мареві лежав острівець, густо порослий **верболозом**, сріблястою березою та вільхою. Загадковий і потайний, але сповнений величі, він ховав за завісою щось таке, що мав зберегти до заповітної пори, коли на нього ступлять скеровані покликом обранці;

Найперше з'являлося пурпурове **вербозілля**; тріпочучи буйною, кошлатою чуприною, воно визирало з-за люстра, в якому звірята всміхалися самі собі й одне одному.

Вітер як природна стихія також постає в різних іпостасях: Зненацька **різкий подмух вітру** ввірвався звірятам під комір, гостре жало крижаних сніжинок повернуло їх до життя, й вони відчули, як змерзли в них пальці, як натомилися ноги і як далеко ще їм до рідної оселі; Десь раптом писнула пташка, і знову тихо; повіяв **легенький вітерець**, зашелестів очеретом і тростяницею.

Отже, спостерігаємо той випадок, коли перекладачеві вдалося перевтілитися, сприйняти й відтворити особливості стилю автора тексту – його «світогляд, наукові й естетичні вподобання й інтереси» [3, с. 184] виявилися подібними до авторських і, що важливо, відбилися на результатах праці (мова йде про третю групу факторів, що впливають на перебіг перекладу, за В. Н. Комісаровим).

Інший, не менш вагомий рівень діалогу двох творчих особистостей, – це відтворення мовою перекладу важливої лінгвокультурної інформації, уміщеної переважно у фразеологізмах, прислів'ях і приказках, постійних народних порівняннях: *Теж мені – танцювати джигу через якусь там скребачку!*; *Наглядай і стережи його недремно; і закарбуй, сивобородий, собі на носі: коли скоїться щось, ти відповіси за нього своєю голомозою макітрою...*

У перекладознавстві відомі різні спроби класифікувати фразеологізми: одні спираються на семантичні, інші на стилістичні особливості стійких сполук. З метою розмежування типів виділених з тексту одиниць ми послуговувалися класифікацією В. С. Виноградова [8]:

1) лексичні фразеологізми – семантично співвідносні зі словами, понятійно подібними до них; за кожною такою одиницею закріплене загальноцілісне значення: – *А я не в тім'я битий*, – мовив він з чарівною наївністю. – Мене цілком влаштовує капітанська каюта («розумний, тямущий, кмітливий»);

– *На що ти там задивився?* – спитав Щур невдовзі, коли вони **заморили черв'ячка** і Кріт хоч ненадовго міг відірвати погляд від скатертини («трохи попоїсти»);

Жаба ні пари з уст. Мишеня, до якого звернувся Кріт, підхопилося, ніяково всмінулось, роззирнулося по кімнаті і... **ні пари з уст** («мовчати»);

– *Та хоча б Жаба об'явився*, – відповів Видра. – *На своєму хваленому новому гоночному човні; куди там – новісінький веслярський костюм, усе з голочки!* («новий, охайний, зразковий»);

Все тіло їм ломило від втоми, боліло від синців – вони ж бо не раз падали чи провалювались у ями; ще й промокли до рубця... (або «...до нитки», тобто «наскрізь»);

2) предикативні фразеологічні одиниці – зазвичай це речення, що існують у мові у вигляді стійких формул: приказки, прислів'я, афоризми, у яких відбивається життя людей, їхній досвід, філософія, моральні принципи: *Вже повернуло на вечір, а моя нора тут недалеко: що хата має, тим і приймає*;

І мені дуже прикро бачити, як ви, любі хлопці, – бо ж ви здатні подивитися правді в очі – витрачаєте стільки сил на це безцільне заняття;

Ми так вважасмо – хто давнє спом'яне, той лиха не мине, а спробувати жити по-новому ніколи не пізно. Але Кріт розповів святу правду...;

3) компаративні фразеологізми – сполуки, закріплені в мові як стійкі порівняння. Наведені нижче одиниці зараховуємо до стилізованих народних порівнянь: *Якась*

заблудла Муха-Однорідка гайнула на бистрину непевним, кривулястим летом, **мов підпилий дженджик**, що вирушив полонити світ;

Не барився прийти слідом зніт, засмучений і ніжний, **мов рожева надвечірня хмаринка**;

Тоді команда сіла у шлюпки й попливла до берега, співаючи пісень і тягучи за собою довгу низку барил, що підстрибували на хвилях, **мов стадо дельфінів**.

Фразеологізми допомагають більш чітко окреслити мовленнєвий портрет головних героїв повісті-казки. Наївність Крота, його безмежна турбота, з якою він намагається порятувати Жабу, поетична душа і прагнення приносити іншим радість Водяного Щура, любити і доглядати рідну домівку – ці та інші чесноти, якими наділені персонафіковані тварини у К. Грехема і саме такими вони постають у перекладі В. Вишневого. Можна припустити, що автором створені лінгвокультурні типи кращих представників сучасного йому англійського суспільства. Жаба аж ніяк не антигерой на тлі своїх друзів – він просто загубився у світі спокус, амбітностей. Тому дуже часто репліки звірят, пересипані крилатими висловами, спрямовані саме до нього:

Та й тобі він (Широкий Світ) ні до чого, якщо всі клепки маєш;

Такої наробив веремії з тим вслуванням!..

– *І такий же хороший хлопець... – задумливо докинув Видра. – Але якби не оце його хить та хить у голові!*

Події повісті-казки «Вітер у верболозі», що первинно замислювалася як історія про пригоди Жаби, добігають кінця, коли він повертає собі душевну рівновагу, і з його вуст лунає «остання Жабина пісенька». Образ цього героя підтримує композиційну зв'язність тексту. Решта персонажів розкриваються в життєвих колізіях свого друга. Наостанок Жаба дякує усім і лаконічно характеризує кожного: – *Борсук – от хто справжній ватажок і натхненник: Кріт і Водяний Щур винесли на собі основний тягар бою. А я був у наших лавах лише рядовим бійцем і особисто зробив не так уже й багато.*

Найпершу рецепцію цієї нехитрої, але повчальної історії, покладеної за основу твору, широкий загал споглядав ще за життя К. Грехема. У 1930 році А. Мілн написав за її мотивами п'єсу «Містер Жаб із Жаб-холу», популярну й нині.

Отже, проаналізований художній україномовний переклад виконаний із урахуванням жанрової специфіки тексту-оригіналу, є результатом плідного діалогу творчих особистостей автора і перекладача. Його високий художній рівень забезпечується доречним використанням образних засобів і фразеологічного багатства мови перекладу. Фразеологічні одиниці наразі характеризують мовленнєвий портрет персонажів. Перспектива подальших досліджень полягає в порівняльному аналізі перекладів повісті-казки українською та російською мовами.

Список використаних джерел

1. Комиссаров, В. Н. Теория перевода : (Лингв. аспекты) : [На прим. англо-рус. переводов : учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз.] / В. Н. Комиссаров. – М. : Высш. шк., 1990. – 250,[3] с.

2. Рильський, М. Т. Мистецтво перекладу : Статті, виступи, нотатки / М. Т. Рильський ; Упоряд. і комент. Г. Колесника. – К. : Рад. письменник, 1975. – 343 с.

3. Комиссаров, В. Н. Слово о переводе : очерк лингвистического учения о переводе / В. Н. Комиссаров. – М. : Международные отношения, 1973. – 215 с.

4. Ананьян, Е. Л. Лінгвокультурний потенціал стилістичної специфіки мовного матеріалу англійської літературної казки (на матеріалі повісті К. Грехема «Вітер у вербах») / Е. Л. Ананьян // Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Серія : Філологічні науки. – 2013. – Кн. 4. – С. 134–139. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzfn_2013_4_27. – Дата доступу : 19.10.2020.

5. Грехем, К. Вітер у верболозі / пер. В. Вишневий. – К. : Молодь, 1985. – 168 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://royallib.com/book/grehem_kennet/vter_u_verboloz.html. – Дата доступу : 19.10.2020.

6. Токмакова, И. От переводчика / И. Токмакова // Грэм К. Ветер в ивах: Сказка / пер. с англ. И. Токмаковой. – Екатеринбург : Сред.-Урал. кн. изд-во, 1992. – С. 270–271.

7. Жайворонок, В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник / В. В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.

8. Виноградов, В. С. Перевод: Общие и лексические вопросы : учебное пособие / В. С. Виноградов. – 2-е изд., перераб. – М. : КДУ, 2004. – С. 182–201.

The article analyzes the factors influencing the process of literary translation; the signs of an animalistic fairy tale are highlighted. On the example of the Ukrainian translation of K. Graham's work «Wind in the Verbologist» the influence of the genre on the translator's choice of artistic and linguistic means is revealed; the types and functions of phraseological units are distinguished; the linguistic and cultural load of the title of the text in the language of translation is commented.

Keywords: animalistic fairy-tale, literary translation, story, translation language, phraseologism, value of translation.

УДК 811.161.1'42:398.1:808.5

В. И. Ильминская

ПОСЛОВИЦА КАК КОСВЕННЫЙ РЕЧЕВОЙ АКТ

Статья посвящена анализу пословиц как косвенных речевых актов и их функционированию в речи. Помимо этого, речь идет о неоднозначности толкования косвенных речевых актов в пословичной системе, что связано с несовпадением содержательных и формальных способов представления императивной семантики в пословицах.

Ключевые слова: пословица, косвенный речевой акт, коммуникативная ситуация, иллокуция, импликация.

Исследователи до сих пор не пришли к единому мнению относительно определения пословицы, ее языкового статуса, природы, а также значения и смысла, которые она приобретает в дискурсе. Однако все ученые отмечают, что природа пословицы крайне неоднозначна, потому что, с одной стороны, она является самой краткой литературной формой, а с другой – языковым знаком. В своем исследовании Г.Л. Пермяков приходит к выводу, что природа пословиц может быть тройственной. Он аргументирует свою точку зрения тем, что в пословицах заложены свойства единиц языка, а также литературного произведения, потому что пословицы могут представлять целые художественные миниатюры, и поскольку они выражают суждения, то в них заложены свойства единиц логики [1, с. 8].

Пословица представляет собой знак и текст одновременно. Рассматривая пословицу как текст, следует обращать внимание на цель и мотивы ее использования в других текстах. В. В. Гвоздев считает, что во время употребления образно мотивированной пословицы происходит нарушение внешнего семантического согласования с остальной частью текста [2, с. 12–13].

Следует также отметить, что пословицы представляют собой прецедентные феномены. Ю. Н. Караулов относит их к прецедентным текстам [3], а Д. Б. Гудков – к прецедентным высказываниям, за которыми кроются конкретные стереотипные ситуации [4]. Пословицы не только обозначают их и выступают знаком по отношению к ним, но и определяют их главные компоненты и характер отношений между данными компонентами, то есть моделируют конкретный фрагмент знания или опыта.